

Sygn. akt II CZ 79/13

POSTANOWIENIE

Dnia 22 listopada 2013 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Krzysztof Strzelczyk (przewodniczący)

SSN Mirosław Bączyk

SSN Katarzyna Tyczka-Rote (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa Z. C. – H.

i I. C. – T.

przeciwko Skarbowi Państwa - Staroście W.

i Wojewodzie W.

o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 22 listopada 2013 r.,

zażalenia strony pozwanej

na wyrok Sądu Okręgowego w P.

z dnia 5 lipca 2013 r.,

uchyla zaskarżony wyrok, pozostawiając Sądowi Okręgowemu w P. rozstrzygnięcie o kosztach postępowania zażaleniowego.

UZASADNIENIE

Powódki [...] domagały się usunięcia niezgodności pomiędzy stanem prawnym ujawnionym w księgach wieczystych [...] a rzeczywistym stanem prawnym przez wykreślenie z tych ksiąg pozwanego Skarbu Państwa, ujawnionego jako właściciel i wpisanie w jego miejsce I. C. – T. do 9/16, Z. C.- H. do 5/16 i M. C. do 2/16. Skarb Państwa - reprezentowany przez Wojewodę W. i Starostę W. wniósł o oddalenie powództwa i tak też rozstrzygnął sprawę Sąd Rejonowy w W. wyrokiem z dnia 4 października 2012 r. Sąd ustalił, że 1 września 1939 r. właścicielem nieruchomości ziemskiej w P. o powierzchni 860,2052 ha, w tym 224 ha lasów był Z. C., zaś jego żona C. była w tym dniu właścicielką nieruchomości w S. o obszarze 1013,1254 ha, w tym 423 ha lasów. W skład majątków wchodziły także dwory, folwarki, parki, grunty rolne, sady, łąki i nieużytki. Nieruchomości te w 1946 r. zostały przejęte przez Skarb Państwa - Wojewódzki Urząd Ziemski w P. na cele reformy rolnej. Jako podstawę przejęcia wskazano art. 2 dekretu PKWN z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej (tekst jedn.: Dz. U. z 1945, Nr 3, poz. 13 - dalej „dekret z 6 września 1944 r.”). W dyspozycji Agencji Nieruchomości Rolnych nadal pozostaje 884,4377 ha gruntów z majątków S. i P., zaś przejęte lasy pozostają w zarządzie Nadleśnictw Ł. i D. Park dworski w S. oraz dwór i park w P. zostały uznane za zabytki, ochroną konserwatorską objęto też inne budynki na tych gruntach. Powódki są spadkobierczyniami C. i Z. C. Starania o zwrot majątków rozpoczęły na początku lat 90-tych XX w. W 2007 r. zgłosiły swoje roszczenia m.in. Agencji Nieruchomości Rolnych. Wystąpiły także do Wojewody W. o stwierdzenie, że zespoły pałacowo - parkowe w S. i w P., jak również całe majątki ziemskie S. i P., nie podpadały pod działanie art. 2 ust. 1 lit. e) dekretu z 6 września 1944 r. Wojewoda umorzył w 2010 r. postępowania w tych sprawach, wskazując na właściwość sądów powszechnych. Sąd Rejonowy uznał, że sporne nieruchomości spełniały normę obszarową przewidzianą w art. 2 ust. 1 lit. e) dekretu z 6 września 1944 r., wobec czego ich przejęcie nastąpiło z mocy prawa, bez konieczności wydawania decyzji przez Wojewódzki Urząd Ziemski w P. Sąd wskazał ponadto, że lasy i grunty leśne stanowiące własność osób fizycznych, których nieruchomości były objęte przepisami art. 2 ust. 1 lit. e) dekretu z 6 września 1944 r., przechodziły

na własność Skarbu Państwa niezależnie od obszaru. Dodatkowo Sąd Rejonowy stwierdził, że wykreślenie Skarbu Państwa z ksiąg jako właściciela lasów wyklucza art. 2 ustawy z dnia 6 lipca 2001 r. o zachowaniu narodowego charakteru strategicznych zasobów naturalnych kraju (Dz. U. nr 97, poz. 1051, ze zm.), zgodnie z którym zasoby naturalne wymienione w art. 1 tej ustawy, m.in. lasy państwowe, stanowiące własność Skarbu Państwa, nie podlegają przekształceniom własnościowym. Dla właścicieli lub ich spadkobierców, którzy utracili tego typu zasoby przewidywano rekompensaty pieniężne. Zasady wypłaty rekompensat dotąd nie zostały ustanowione, wobec czego Sąd Rejonowy zwrócił uwagę na możliwość dochodzenia odszkodowania za zaniechanie legislacyjne. Fakt nierozdysponowania przejętych nieruchomości na cele wskazane w art. 1 ust. 2 dekretu z 6 września 1944 r. Sąd uznał za nieistotny dla oceny zasadności roszczeń powódek.

Sąd odwoławczy uchylił zaskarżony wyrok i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania Sądowi Rejonowemu w W. Podzielił wprawdzie pogląd Sądu pierwszej instancji, że prawo własności nieruchomości ziemskich wymienionych w art. 2 ust. 1 lit. e dekretu z 6 września 1944 r. przeszło na Skarb Państwa z mocy prawa z dniem wejścia w życie dekretu, a decyzja administracyjna przewidziana w § 5 rozporządzenia z dnia 1 marca 1945 r. w sprawie wykonania dekretu PKWN z dnia 6 września 1944 r. w sprawie przeprowadzenia reformy rolnej (Dz. U. Nr 10, poz. 51) miała charakter deklaratoryjny, stwierdził jednak, że dekret ten nie stanowił podstawy przejęcia lasów. Tej materii dotyczył dekret PKWN z dnia 12 grudnia 1944 r. o przejęciu niektórych lasów na własność Skarbu Państwa (Dz.U. z 1944 r., nr 15, poz. 82). Sąd zaznaczył, że przepisy omawianych aktów prawnych nie definiowały pojęcia nieruchomości ziemskiej o charakterze rolniczym, jednak ostatecznie w orzecznictwie wykształcił się pogląd, że na cele reformy rolnej nie były przeznaczone działki nie pozostające w funkcjonalnym związku z produkcją rolną, w tym także nieruchomości leśne. Te ostatnie, po myśli art. 1 ust. 3 lit. b dekretu PKWN z 12 grudnia 1945 r. nie przechodziły na własność Skarbu Państwa, jeżeli przed dniem 1 września 1939 r. zostały prawnie lub faktycznie podzielone na parcele nie większe niż 25 ha, stanowiące własność osób fizycznych, których grunty nie były objęte przepisami art. 2 ust. 1 lit. e dekretu z 6 września 1944 r. Sąd

Okręgowy stanął na stanowisku, że dopiero po rozważeniu, czy tereny leśne stanowiące część majątku S. oraz P. podpadały pod przepisy dekretu o przejęciu niektórych lasów na własność Skarbu Państwa zajdzie potrzeba analizy, czy roszczenie powódek wyłącza ustawa o zachowaniu narodowego charakteru strategicznych zasobów naturalnych kraju. Sąd Okręgowy zwrócił uwagę na konieczność rozważenia przez Sąd Rejonowy, czy - za wyjątkiem lasów - majątki S. i P. w całości czy też w części spełniały warunki do uznania ich za nieruchomości ziemskie o charakterze rolniczym w rozumieniu art. 2 dekretu PKWN z dnia 6 września 1944 r., w szczególności w odniesieniu do założeń pałacowo-parkowych, także przy ewentualnym skorzystaniu z opinii biegłego oraz czy lasy wchodzące w skład przedmiotowych majątków podpadały pod przepisy dekretu z dnia 12 grudnia 1944 r. o przejęciu niektórych lasów na własność Skarbu Państwa. Odnośnie użytków rolnych Sąd Okręgowy zalecił Sądowi Rejonowemu zbadanie legitymacji czynnej powódek w kontekście szczególnych przepisów o dziedziczeniu gospodarstw rolnych oraz rozważenie, kto powinien reprezentować Skarb Państwa, czy właściwy nie jest odpowiedni starosta. Zwrócił też uwagę, że powódki sprecyzowały ostatecznie powództwo dopiero w apelacji, a nie - jak przyjął Sąd pierwszej instancji - w piśmie z dnia 17 września 2012 r.

W zażaleniu pozwany Skarb Państwa zarzucił naruszenie art. 386 § 2, 3 i 4 k.p.c. w związku z art. 2 § 3 i 199 § 1 pkt 1 k.p.c. w zw. z § 5 rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z dnia 1 marca 1945 r. w sprawie wykonania dekretu PKWN z dnia 6 września 1944r. o przeprowadzeniu reformy rolnej oraz w związku z art. 199¹ k.p.c., jak również w związku z art. 321 § 1 k.p.c. oraz w związku z art. 383 w zw. z art. 187 § 1 pkt 1 k.p.c. i w związku art. 2 w zw. z art. 1 pkt 3 ustawy z dnia 6 lipca 2001 r. o zachowaniu narodowego charakteru strategicznych zasobów naturalnych kraju, poprzez jego niezastosowanie.

We wnioskach skarżący wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu oraz zasądzenie kosztów zastępstwa procesowego według norm przepisanych na rzecz Skarbu Państwa - Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Artykuł 394¹ § 1¹ k.p.c., wprowadzony do kodeksu postępowania cywilnego ustawą z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. Nr 233, poz. 1381), umożliwił poddanie kontroli instancyjnej prawidłowości uchylecia przez sąd drugiej instancji wyroku sądu pierwszej instancji i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania. Charakter tego zażalenia Sąd Najwyższy poddał analizie m. in. w postanowieniach z dnia 7 listopada 2012 r., IV CZ 147/12, OSNC 2013/3/41 oraz z dnia 28 listopada 2012 r., III CZ 77/12, Biul. SN 2013/1/11). Wskazał w nich, że rolą Sądu Najwyższego w postępowaniu zażaleniowym jest zbadanie, czy sąd drugiej instancji prawidłowo pojmował przyczynę uzasadniającą skasowanie orzeczenia i czy jego merytoryczne stanowisko uprawniało do podjęcia takiej decyzji procesowej. Przedmiot badania dokonywanego na skutek zażalenia wyznacza jednocześnie zakres dopuszczalnych zarzutów i powoduje, że zażalenie powinno skupiać się na kwestionowaniu wystąpienia przesłanek stosowania art. 386 § 4 k.p.c. Prawidłowość stanowiska prawnego sądu drugiej instancji pozostaje poza zakresem kontroli zażaleniowej. Dokonywana kontrola powinna mieć charakter formalny, skupiający się na ustanowionych w art. 386 § 4 k.p.c. przesłankach uchylecia orzeczenia sądu pierwszej instancji, bez wkraczania w merytoryczne kompetencje sądu.

Sąd Apelacyjny w uzasadnieniu wyroku przytoczył jako podstawę swojej decyzji procesowej jedynie art. 386 § 4 k.p.c., wskazując, że Sąd Rejonowy rozstrzygał sprawę, w której powództwo nie zostało ostatecznie sprecyzowane, ponadto rozważaniami nie objął zagadnień, które Sąd Okręgowy uznał za istotne. Nie wyjaśnił jednak, czy w związku z tym przyjął, że Sąd Rejonowy nie rozpoznał istoty sprawy, czy też, że wydanie wyroku wymaga przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości. W grę wchodzi tylko te dwie przesłanki, ponieważ argumentacja Sądu nie nawiązuje do podstawy uchylecia wyroku z art. 386 § 2 k.p.c. (zalecana potrzeba wyboru właściwej reprezentacji Skarbu Państwa spośród już występujących w sprawie organów, nie wskazuje na nieprawidłowości w zakresie reprezentacji mogące skutkować nieważnością postępowania). Nie budzi też zastrzeżeń dopuszczalność drogi sądowej w wypadku powództwa

z art. 10 ust. 1 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (jedn. tekst: Dz. U. z 2013, poz. 707).

Pojęcie nierozpoznania istoty sprawy ma ugruntowane znaczenie w orzecznictwie. Interpretowane jest jako wadliwość rozstrzygnięcia polegająca na wydaniu przez sąd pierwszej instancji orzeczenia, które nie odnosi się do tego, co było przedmiotem sprawy, bądź na zaniechaniu zbadania materialnej podstawy żądania albo merytorycznych zarzutów strony z powodu bezpodstawnego przyjęcia, że istnieje przesłanka materialnoprawna lub procesowa unicestwiająca roszczenie (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 23 września 1998 r., II CKN 897/97, OSNC 1999/1/22; z dnia 15 lipca 1998 r., II CKN 838/97, LEX nr 50750; z dnia 3 lutego 1999 r., III CKN 151/98, LEX nr 519260; a dnia 9 listopada 2012 r., Lex nr 1231340; z dnia 26 listopada 2012 r., I CZ 147/12, Lex nr 1284698 oraz wyroki tego Sądu z dnia 9 stycznia 1936 r., C 1839/36, Zb. Orz. 1936, poz. 315; z dnia 12 lutego 2002 r., I CKN 486/00, OSP 2003/3/36; z dnia 21 października 2005 r., III CK 161/05, LEX nr 178635.; z 12 listopada 2007 r., I PK 140/07, OSNP 2009, nr 1-2, poz. 2). Przykładami nierozpoznania istoty sprawy jest oddalenie powództwa przez sąd pierwszej instancji z uwagi na przyjęcie braku legitymacji procesowej strony albo w wyniku stwierdzenia wygaśnięcia lub przedawnienia roszczenia bez przeprowadzenia pełnego postępowania dowodowego - w wypadku, kiedy sąd drugiej instancji nie podzielił stanowiska o wystąpieniu tych podstaw oddalenia żądań (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 23 września 1998 r., II CKN 897/97, OSNC 1999/1, poz. 22; z dnia 14 maja 2002 r., V CKN 357/00, LEX nr 55513). Postępowanie w niniejszej sprawie nie miało takiego przebiegu. Nie można też łączyć nierozpoznania istoty sprawy z wskazywanym przez Sąd niedoprecyzowaniem żądania, mającym polegać na niewskazaniu aktualnych oznaczeń ksiąg wieczystych, których dotyczyło powództwo, skoro obowiązkiem sądu jest orzekanie o takich żądaniach, jakie zostały mu przedstawione, a możliwości zmiany powództwa w drugiej instancji są bardzo ograniczone (art. 383 k.p.c.). Nie zachodzi także przesłanka konieczności przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości. W świetle przedstawionych w uzasadnieniu ustaleń oraz własnych rozważań Sądu Okręgowego nie budzi wątpliwości szeroki zakres dotychczas przeprowadzonego

postępowania dowodowego. Zalecenia dla Sądu Rejonowego dotyczą głównie poddania ustaleń ocenie prawnej według wyznaczonych przez Sąd Okręgowy założeń, zaś do postępowania dowodowego odnosi się jedynie sugestia skorzystania z pomocy biegłego przy ustalaniu, czy wszystkie nieruchomości przejęte na cele reformy rolnej spełniały kryterium funkcjonalnego związku z działalnością rolniczą. Tak zakreślone postępowanie dowodowe na pewno nie wyczerpuje całości postępowania niezbędnego do rozpoznania niniejszej sprawy. Obecny model postępowania cywilnego zakłada, iż druga instancja stanowi instancję merytoryczną, w ramach której rozstrzygnięcie sprawy powinno nastąpić *ex novo* i zakończyć spór między stronami (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 grudnia 2012 r., II CZ 128/12, nie publ.), także wówczas, kiedy konieczne jest uzupełnienie postępowania dowodowego. Co do zasady podstawowym sposobem rozstrzygnięcia w wypadku zasadności zarzutów apelacji powinno być orzeczenie reformatoryjne (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 2012 r., IV CZ 124/12, nie publ.).

Postępowanie toczące się w wyniku zażalenia z art. 394¹ § 1¹ k.p.c. nie wkracza w funkcje zastrzeżone dla skargi kasacyjnej, nie służy więc merytorycznej kontroli orzeczeń sądu drugiej instancji. W konsekwencji Sąd Najwyższy nie może oceniać stanowiska sądu drugiej instancji co do *meritum* sprawy. Z tych przyczyn nie podlegały rozpatrzeniu zarzuty skarżącego odnoszące się do prawidłowości stanowiska Sądu Okręgowego wyrażanego w kwestii naruszenia art. 321 § 1 k.p.c., art. 383 w zw. z art. 187 § 1 pkt 1 k.p.c., czy art. 2 w zw. z art. 1 pkt 3 ustawy z dnia 6 lipca 2001 r. o zachowaniu narodowego charakteru strategicznych zasobów naturalnych kraju.

W tym stanie rzeczy Sąd Najwyższy, na podstawie art. 398¹⁵ § 1 w zw. z art. 394¹ § 3 k.p.c., uchylił zaskarżone orzeczenie. Postanowienie o kosztach postępowania zażaleniowego wynika z treści art. 108 § 1 w zw. z art. 398²¹, art. 391 § 1 i art. 394¹ § 3 k.p.c.

jw